

Lliçó magistral

El sentit de la Universitat

Introducció I. Honor II. Investidura de doctorat III. El sentit de la Universitat

Me sent molt afalagat d'estar amb tots voltros en aquest horabaixa d'estiu i de la meua vida, però m'he d'excusar, Magnífic Senyor Rector, Excel·lentíssim Claustre de professors, Excel·lentíssim Delegat del Cap de Govern d'aquesta preciosa perla del *Mare Nostrum*, Excel·lentíssimes Autoritats, d'haver de parlar es dialecte barceloní, i encara amb prou feines, per agrair-vos aquest acte, i donar-vos ses gracies per escoltar-me.

I si no fos perquè a sa solemnitat d'aquest acte no li escau, vos hagués saludat dient «mallurquins i no mallurquins», però també s'humò és un ingredient formal de tota filosofia i de tota saviesa, no fos cosa que perdéssim de vista que totes ses nostres elucubracions són pàl·lides aproximacions tant de sa veritat com de sa realitat.

I de fet tot el que diré serà un llenguatge al·lusiú, és a dir lúdic, que juga amb el passat i un xic amb mi mateix per al·ludir, precisament al present i a tots vostès, a la situació del nostre temps en general i a la Universitat en particular. No oblidin doncs aquest joc, aquesta ironia (*eironia*, *dissimulatio*).

I encara una altra observació introductòria. No ha estat una falta de protocol de part meua que hagi saludat primer el senyor Rector i les autoritats universitàries abans que les eclesiàstiques o les polítiques. En presència del Rei o del Papa hagués fet el mateix. I haver oblidat aquesta *autoritats*, aquesta *autarcheia* universitària és un dels mals de la Universitat moderna. Ho sabien molt bé papes i reis quan es reservaven el títol de cancellers de les universitats —i encara en el paísos d'influència anglo-saxona el que ací anomenem rectors se'n diuen *vice-chancellors*. El cultiu del *saber*, del veritable saber, no està subordinat a cap poder temporal ni estatal. Valgui tot això com a introducció.

I. Honor

En frisar la trentena vaig aconseguir el meu primer doctorat en filosofia al qual varen seguir dos altres en química i teologia. Aquests m'autoritaven a *docere*, a 'ensenyar' el que havia après. Eren doctorats *laboris causa*. Podia fer de *Lesemeister*, de 'mestre de les lletres humanes'.

Ara, a l'horabaixa de la meua vida el Claustre d'aquesta universitat em confereix un títol molt més preuat. Les millors coses en la vida són donades, són gràcies, són *gràcia*. Aquest honor no és guanyat de manera que em pogués venir la temptació poc intel·ligent de l'orgull. Aquest doctorat m'és gratuïtament donat, és una gràcia. És un *doctorat honoris causa*. I aquest meu discurs és de gratitud per aquest *honor*.

Honor, aquest valor avui tan oblidat. Aquesta virtut tan estranya en un món economitat i violentament competitiu. «Honra y provecho no cabe en un saco» és un proverbi que cita Covarrubias en el segle XVI. L'home honorable no és el qui rep afalacs, sinó la persona *honest*, com ens diu la mateixa paraula, que no treballa per un sou, i si el rep l'accepta com uns *honoraris* —l'honoren, no el paguen.

Aquest doctorat honoris causa m'invita a ésser no un *Lesemeister* sinó un *Lebensmeister* (per a completar l'al·lusió a Meister Eckhart), no un 'ensenyant de doctrines', sinó un 'mestre de vida'. Ara bé, la vida no es pot ensenyar. S'ha de viure.

Però la meua reflexió avui no voldria ésser sobre mi, sinó sobre vostès, sobre el sentit que la Universitat confereixi encara aquests doctorats. I aquest privilegi, diria, és una funció essencial d'una Universitat: li fa superar la temptació de tancar-se en una torre d'ivori i l'obre a la vida de la comunitat. L'honor és una virtut social. La Universitat és un organisme de la societat.

No defenso aquell cultiu de l'honor cavalleresc dels vells temps, encara que el record de Ramon Llull deuria ésser molt viu en aquestes illes.

L'honor no és la mera reputació o el prestigi, ni menys la imatge. L'honor és una virtut, àdhuc en el sentit de *virtus* com a 'força'. Però és una virtut que no es pot posseir com qui posseeix un capital. L'honor sols es pot rebre, ha d'ésser conferit, atorgat, reconegut. L'honor no és *meu*, i si me'l vull apropiari el perdo i caic en el pitjor dels vicis: la hipocresia. L'honor és doncs una virtut social. Quan una societat perd l'honor, perd el *codi d'honor* que deien els antics, perd la moral col·lectiva, es degrada a l'esclavatge del poder i degenera en una societat en la que no val la solidaritat, sinó el poder (diners, influència, coneixements tècnics...) i la força que jo pugui arreplegar.

Sóc conscient de l'honor que se'm fa. Però desvio les meves reflexions vers el sentit que té el fet que la Universitat reivindiqui el seu dret de revaloritzar l'honor en una societat.

L'home no pot viure sense honor, perquè no pot viure sense els altres. Però depèn de la societat quina classe d'honor reconeix. Cada societat té un codi propi d'honor. La responsabilitat és doncs col·lectiva. I penso que una de les funcions de la Universitat és la de restaurar, és a dir, la de posar de nou l'honor al seu lloc —que no és la força del cavaller o el prestigi del potentat, sinó la virtut de l'home. Ja Aristòtil deia que: «L'honor (*timé*) està més aviat en qui honora que en l'honorat» (*Ètica a Nicòmac*, I, 3 / 1095 b 23 sq.).

Els grecs distingien entre, *timé* 'reconeixement', i, *eudoxia* 'bona fama'. Però ja els romans volen el reconeixement oficial de l'*honor* i Ciceró en dóna una descripció complexa:

«Cum honos sit praemium virtutis iudicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur» (*Brutus* LXXXI, 181).

La definició de Tomàs d'Aquino és clàssica:

«Honor est exhibitio reverentiae in testimonium virtutis» (*Quaestiones quodlibetales* X, 6, 12 ob. 3).

Encara que tenia molt clar el seu vici oposat: l'ambició, que definia com «l'apetit desordenat de l'honor» (*Summa theologica*, II-II, q. 131, a. 1).

L'honor degenera quan Hobbes l'equipara al poder:

«*Honour consisteth onely in the opinion of Power*» (*Leviathan*, I, 10).

Però si critiquéss directament Hobbes, hauria també de qualificar tant la concepció de Ciceró com la de Tomàs dient que l'honor no es refereix tant a l'admiració i a la lloança per una determinada virtut com al reconeixement de la dignitat de la persona. L'honor no es fa a la valentia o a la sobrietat o a qualsevulla altra virtut sinó a la totalitat de la persona. Per això està escrit que els fills han d'honrar els pares i l'home a Déu.

Aquest doctorat no m'obre les portes al món del treball, ni em dóna una col·locació, ni tampoc diners: em confereix un honor.

I recordo dues autoritats: una de l'occident i l'altra de l'orient.

Diu Ramon Llull:

«Sens justícia no ams haver honor» (*Proverbis*, 360).

«Ab falsa honor procures desonor» (Íd., 361).

«Totes coses son creades per honrar Déu» (Íd., 73).

i encara afegeix:

«Glòria és aquella delectació en qui han repòs bonea, granea e les altres [virtuts]» (*Arbre de ciència*, I, 1, 9).

Diu el *Dhamapâda*:

«No merament per aparença i paraules corteses pot un home ser home d'honor, si l'enveja, l'avarícia i l'engany són en ell. Però aquell qui ha extirpat d'ell mateix les arrels d'aquests tres pecats, i és savi i té amor, és certament un home d'honor (*sâdhurûpa*, 'respectable')» (XIX, 262-63).

Procuraré ésser-ne digne.

X X X

Hi ha encara una altra interpel·lació a la Universitat moderna quan segueix conferint el títol de doctor honoris causa.

De fet molts dels doctorats moderns no es donen *meriti causa* sinó *victus causa*, o dit amb menys eufemisme, *pecuniae causa*.

Sense descartar la legitimitat de guanyar diners amb els nostres coneixements, malgrat ens recordi massa als sofistes —i valdria la pena meditar-ho— crec que els doctorats gratuïts que encara les universitats confereixin per honor siguin un desafiament als que s'atorguen *laboris causa*.

Dit encara més clar. Tots aquells estudiants, anava a dir estudiosos, per als qui la passió pel coneixement no sigui pura i desinteressada, en primer lloc no seran feliços ni es realitzaran com a persones, amb efectes perniciosos a llur salut, tard o d'hora. Però, en segon lloc, tampoc seran creadors ni veritablement penetraran, almenys un xic, en el misteri de la realitat. No em puc retenir de citar un geni renaixentista força injustament oblidat, Desiderius Erasmus de Rotterdam, qui en la seva apassionada obra sobre el *ben dir*: «Ciceronianus sive de optimo dicendi genere» ens afirma que per un enamorat de les lletres, i això és un estudiant, li és més grat ésser tingut per un home de la paraula justa i bella, que d'ésser tingut com a sant. Immediatament abans ens afirma que:

«Musae nesciunt invidiam, multo minus Gratiae musarum sodales. Studiorum socio nihil negandum est et amicorum oportet esse omnia communia».

Tenen avui dia els estudiants aquest esperit? («Al company d'estudis no se li pot negar res») o cauen ja en la guerra sorda de la competitivitat perquè han pres la Universitat com una plataforma per aconseguir *llocs de treball*?

El vel del que és real (deixeu-me dir-ho així) no es desclou, no es re-vela, sinó als nets de cor. La naturalesa és púdica: «La saviesa em vingué en la seva bellesa» diu una versió possible del *Siràcida* (LI, 14) que fa eco al *Llibre de la Saviesa* (VIII, 2), el qual repetidament afirma que per aconseguir la vera saviesa no calen diners (cf. a més *Siràcida* LI, 25, etc.).

La Universitat confereix honor —i me'n fa un regal.

Gràcies de nou.

II. Investidura

I aquest honor me'l feu amb la *investidura ritual*. Reflexionem un moment sobre el simbolisme profund de tota investidura.

M'heu in-vestit amb uns nous vestits, que són un símbol de la investidura amb la qual m'heu honrat i amb la qual m'haveu responsabilitzat.

La simbologia de la investidura té arrel en les capes més profundes de la *psyché* humana. Ja en parla Aristòtil (*De anima* I, 3 / 407 b 23) i és tema recurrent en les Escripcions cristianes: «Revestiu-vos del Crist, revestiu-vos de bones obres». La investidura és quelcom de molt real. Recordem els segles de lluites sanglants per l'anomenada qüestió de les investidures. Hi ha una litúrgia del vestit —i encara que molt desacralitzada perdura en les dites modes modernes. Les modes vestimentàries no són sols vanitat; toquen quelcom molt profund de l'ésser humà —i de la dona especialment, més sensible a la corporeïtat que pertany essencialment a la persona humana. *Dúo*, vol dir 'submergir', *ekdúo*, 'despullar-se', i *endúo* 'vestir-se, posar-se (quelcom)'. *Induere* és el verb llatí corresponent.

La investidura és un sacramental, és un signe sensible, corporal, físic que vehicula un sentit espiritual més real que el merament material. Imprimeix un cert caràcter, dóna autoritat, encara que no poder. El poder són els meus múscles o les meves armes; els diners són la meua possessió. L'autoritat no és meua. Se'm dóna, se'm confereix. És un do.

I per a què? En aquest cas per a ésser *doctor*, és a dir, per a ensenyar: *licentia ubique docendi*, com deia el vell ritual. Em reconeixen el dret d'impartir doctrina, que, com deia Ramon Llull:

«Doctiva potència és aquella ab que ensenyan los mestres» (*Proverbis*, 179).

Donar doctrina és en Ramon Llull donar:

«prudència a vida d'amor... les quals doctrines dix vida d'amor a l'amic, lo qual feu tot so que li ac adocinat vida d'amor», «Arbre de filosofia d'amor» (pàg.117 en el *Libre d'intenció*, Palma de Mallorca, 1935).

El doctor només pot atrevir-se a ensenyar si es dedica, si es consagra a l'estudi, al *studium* en el sentit definit per Ciceró:

«*Studium est animi assidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiae, poeticae, geometriae, literarum*» (*De inventione*, I, 25). 'Estudi és l'ocupació (la feina, la consagració) perseverant (constant) i apassionada (vehement) de l'esperit aplicat a alguna cosa amb un gran desig (una magna voluntat), com per exemple (i els exemples són significatius) a la filosofia, a la poètica, a la geometria o a les lletres (la literatura)'. *Studeo* vol dir 'tenir el gust de, zel per, afició a, desig de, aplicar-se a estudiar'.

El mateix Ciceró ens ha donat la descripció més exacta i curta de la filosofia:

Cultura animi, 'el cultiu de l'esperit'.

Diguem-ho en paraules més polítiques: Aquest clima d'apassionament intel·lectual per la veritat és el remei contra la violència i el desànim que dominen en la nostra societat.

Doctor és el *docte* que pot *docere* perquè és *dòcil* a la realitat (això és: està disposat a ésser *ensenyat*, per ella, *dúctil* a ella, precisament perquè sap l'art d'escoltar-la, o sigui, d'ésser-li *obediens* (*ob-audire*)).

El *doctor* no és ni el sol teòric ni l'exclusivament pràctic. No es pot ensenyar el que no *s'enseny*, 'mostra', i no se'n pot mostrar si no es veu, i no es pot veure si no es presta atenció, si no s'estima. I no s'estima si no es coneix, això és, si no se'n fa l'experiència. I no es pot fer l'experiència, si no es porta a la pràctica, si no es practica. Heus ací la superació de la dicotomia tan sovint tràgica entre teoria i praxis.

La gran tragèdia de la modernitat (de la qual és exponent la ciència moderna) és la dicotomia entre coneixement i amor. Havent reduït el primer a càlcul capaç de predir-ne esdeveniments —això és de tot allò privat de llibertat, que per això es pot predir—, i el segon a sentimentalismes més o menys hormonals.

El doctor té *discipuli* 'deixebles', perquè primer ell ha après a ésser *disciplinat*, *dòcil*, deixeble de la veritat-veritat, que no és sinó l'altra cara de la realitat.

Dit d'una manera més acadèmica: quan l'epistemologia es desenganxa de l'ontologia apareix el dualisme mortal que patim. I aquest desengatjament és possible perquè la mateixa ontologia s'ha convertit en una captivitat de l'on, de l'ésser, per part de la raó a la que s'ha reduït el logos. I el logos s'esquifeix en raó quan la Paraula, que és (i no sols que era) al Principi, perd la seva força simbòlica i per tant reveladora, quan se'ns esmorteix *el tercer ull* que fa visible la tercera dimensió de la realitat, a més de la sensible (dels sentits) i la intel·ligible (de la raó).

Que cautelós n'ha d'ésser aleshores l'ensenyament! Sols es pot ensenyar, en una paraula, allò del que s'ha fet l'experiència, allò que ha penetrat en nosaltres i que per tant hem assimilat, que és ja nostre.

He recordat al principi la frase de Meister Eckhart, no *Lesemeister* sinó *Lebensmeister*.

Lliçó doctoral

I amb això passo a exercir per uns moments la funció de doctor, amb la qual m'heu autoritzat amb aquesta investidura, reflexionant sobre el sentit de la Universitat en els nostres dies.

III. El sentit de la Universitat

Una Universitat jove, que no neixi ja vella, hauria de connectar amb l'esperit que va donar naixement a la Universitat i no deixar-se arrossegar pels interessos creats o per la rutina d'una època que ja està mostrant senyals d'agonia.

Deixin-me recordar que estem arribant al mil·lenari fatídic, no de l'artificial any 2.000, sinó als mil anys de la institució universitària occidental. L'Acadèmia platònica va durar gairebé mil anys (385 aC al 529 dC). L'imperi romà va durar també uns mil anys. La Universitat de Nàlandà també va perdurar per un xic més de mil anys. Del segle II fins a la seva destrucció durant la invasió musulmana als segles XII o XIII, encara que el 1351 es va crear un centre amb el mateix nom en el Tibet. Per ésser menys conegut, permeti'm aquest incís sobre aquesta universitat restaurada set segles després, amb poc èxit, val a dir-ho i de la qual va ésser el primer *vice-chancellor* el monjo Theravâda Kasyap, un meu íntim amic.

En el segle II, un rei de Magadha (de nom Shagrâdhitya) va fundar la cèlebre Universitat budista de Nàlandà encara que altres la creuen fundada per Kumâragupta I (414-455). Sigui com sigui, allí van arribar a conuiu-hi fins a deu mil monjos. Aquesta universitat fou un centre cultural per a tota l'Àsia amb la seva rica biblioteca, potser paral·lela a la d'Alexandria.

Tres trets de Nàlandà són significatius per a nosaltres. El primer és la importància donada a l'art. Una religió sense art aviat esdevé dogmàtica i ideològica. I en dir religió vull dir l'ànima de tota cultura. Una ciència sense art deshumanitza i una filosofia sense art no és ni tan sols filosofia.

El segon tret és l'obertura dels estudis. Malgrat fos un centre budista, s'hi estudiaven els *Veda* i el que avui dia diríem l'hinduisme. El famós pelegrí xinès Hiuen Tsiang del segle VII (627-42/3) hi va anar a estudiar els *yoga-sâstra*.

El tercer tret és la seva autonomia davant de la mateixa institució budista. *Intelligenti pauca*.

Però tornem a reprendre el nostre fil.

No crec que ens calgui clausurar ara la Universitat occidental, però sí transformar-la —que vol dir quelcom més que reformar-la.

Fent la història d'aquesta vella institució, podem convenir a detectar tres períodes en la seva història, pel que fa a la nostra situació actual:

1r. El període fundacional i medieval, juntament amb el renaixentista,

2n. El nacional, des de les revolucions napoleòniques juntament amb els seus ajustaments davant de la revolució industrial,

3r. El contemporani.

Hi ha una diferència essencial, encara que subjectiva, entre el trànsit del primer període al segon i d'aquest al tercer. Mentre el primer pas es féu amb la total bona fe dels qui creien en la modernitat, el progrés i la indústria, el segon pas es fa amb dubtes, sentiment de crisi i al mateix temps d'impotència de fer altra cosa. Sembla que ja hem anat massa lluny en deixar-nos co-optar pels nous corrents de pensament únic, mecanització de la vida, mercat mundial i la ideologia de la ciència moderna com a universal i neutra. Vull dir que, mentre el trànsit de la Universitat tradicional a la moderna es fa amb una *fe* (anava a dir *enlluernament*) quasi unànime en la modernitat, malgrat les reticències de l'Església catòlica sobretot, ara estem fent aquest segon pas a la Universitat contemporània sense creure-hi massa. De fet, les crítiques més fortes al món modern surten de les universitats, o millor dit dels universitaris, perquè les universitats semblen estar mancades de llibertat en regir els seus destins, manllevades com estan amb les hipoteques econòmiques, i falsa lleialtat a nacions que es creuen sobiranes — cosa que no succeïa ni en les monarquies absolutes, que encara creien o almenys temien un Déu, únic sobirà de l'univers.

X X X

Recordem per uns moments, per treure alguns ensenyaments per al present, l'origen de les universitats: llur carisma fundacional.

La lliçó de la història amb un recul de prop d'un mil·leni es podria resumir així:

La força motriu que feu cristal·litzar el naixement de la Universitat, la condensaria en una sola frase: «Aspiració pacífica a la llibertat». És això el que els va donar força contra un sistema potser feixuc com el d'ara.

Va ésser un moviment d'independència. Podríem dir que fou una *filosofia de l'alliberament*. Des d'aquesta perspectiva històrica es comprèn la resistència de les institucions, d'aleshores com d'ara, de les esglésies i els estats o poders polítics, al que avui en dia en diuen la *teologia de l'alliberament*. L'una com l'altra interpel·len l'*status quo* del sistema dominant.

Aquest esperit de llibertat es manifestà en tres camps: geogràfic, històric i espiritual.

1r. Les *corporacions* medievals d'arts i oficis estaven lligades a la geografia, a l'espai, als llocs de la feina artesanal que eren els familiars, i a les ciutats amb llurs portes i muralles.

2n. La *vida feudal* estava encadenada a la història, servint un estat de coses vinculat a un ordre que no feia gaire fàcil ni la llibertat individual ni la independència política.

3r. Les *escoles episcopals* i *monàstiques* estaven vinculades a tradicions espirituals molt concretes i a fidelitats molt particulars.

La *universitas scholarium*, que aviat prengué el nom d'*universitas magistrorum et scholarium* a la qual es va unir la *universitas ultramontanorum et citramontanorum*, va ésser un desafiament als tres lligams esmentats.

L'esperit del temps començava a bufar en altres direccions i, com sempre, una petita minoria es va adonar que calia moure's més enllà dels estaments familiars, que l'home no es podia limitar a servir els seus senyors i que la seva vida espiritual no consistia a lligar-se a estructures que començaven a sentir-se estretes.

Avui dia en diríem una revolució. Fou més aviat una mutació que un capgirament (que és el que són generalment les anomenades revolucions) i, com tota mutació, va sorgir de la mateixa matriu de la qual es volia alliberar.

Les arts i els oficis, *molt bé*, però més enllà de les muntanyes havien arribat veus de mestres molt millors, amb nous invents. La fidelitat feudal és una gran cosa, ja que ens dóna identitat corporativa, però massa sovint ens asfixia per abús de poder. La tradició eclesiàstica és riquíssima, però sembla que s'havia immobilitzat. Han arribat ments *ultramontanorum*, de més enllà del murs de Berlín. de Roma. de Washington diríem avui.

A què es podien *agafar* instintivament aquells esperits inquietats que sentien els nous vents? No es tractava de rebel·lar-se. Malgrat tot, no n'hi havia pas per tant. Pitjors temps s'havien passat. Es tractava d'aliar-se amb un quelcom que transcendís aquells tres lligams que se sentien massa tibants. Hi havia un quelcom que ningú no podia contestar, ja que era reconegut per tothom: el cultiu d'allò que des de l'antigor es reconeixia com el do suprem dels Déus a l'home: el coneixement, el saber, la saviesa.

I heus ací que aquest saber que no reconeix fronteres, que la recerca d'aquesta veritat que ens fa lliures, fou la força invisible i potent darrera l'impuls de les noves universitats que començaren a sorgir per tot el territori europeu —aviat, naturalment, afavorit pels prínceps, eclesiàstics i senyors que volien aprofitar-se d'aquella energia vital que semblava brollar pertot arreu. És significatiu que els *senyors* moderns vulguin abolir la Filosofia, *el cultiu de l'esperit* de l'ensenyament universitari, i reduir les *humanitats* a un luxe més o menys interessant, però, segons ells, en el fons superflu. No volen que les universitats, seguint llur impuls inicial de contestar l'*establishment* els creïn problemes.

Pensem que les primeres universitats, més que fàbriques de producció de perícies, tenien una triple funció :

1. Elaboració crítica del saber.
2. Transmissió metòdica del mateix saber.
3. Crítica constant dels coneixements adquirits.

No hi ha cap dubte que el *brou de cultiu* que féu possible el naixement de les universitats estava preparat des de feia molts segles per aquells savis de l'antiguitat que no es dedicaren a fer guerres ni tampoc sols a menjar i beure, ja que sabien que «no sols de pa viu l'home» i que «a qui a ferro mata a ferro mor». Em refereixo naturalment als veritables savis, als contemplatius, als grans esperits que sense poder, i amb desfasament de segles molt sovint, van marcant les pautes per on després camina la humanitat. Europa deu més als Set Savis de Grècia, que gairebé no van escriure res, que a moltes de les grans figures que *embelleixen* els llibres usuals d'història.

En una paraula, les universitats varen crear un medi cultural del qual es nodreix encara el món actual.

Se'm dirà que *idealitzo* perquè també hi havia molts altres motius més terrenals i materials.

Respondria que *sintetitzo*, perquè si a fets individuals s'escauen causes aïllades, l'èxit d'aquesta institució multisecular exigeix explicacions més profundes.

Quan les universitats es varen independitzar de la tutela de les escoles monàstiques i episcopals, quan es varen aliar amb la Santa Seu per esquivar el control de les comunes i el poder dels senyors feudals, quan es van escapolir del control eclesiàstic, refugiant-se aleshores en el poder polític (tot no sense resistències comprensibles) es va complir un acte de transcendència històrica de primera magnitud en el món occidental. El saber es va alliberar de l'heteronomia a la que el sotmetien les institucions polítiques i religioses, i es va pacíficament rebel·lar contra llur manipulació, malgrat que aquesta fos generalment inconscient o de bona fe.

En el llatí medieval del temps *universitas* significava 'comunitat' i la *universitas studiorum* 'comunitat d'estudiants (i d'estudis)'.

Deia que les universitats varen sorgir d'un afany d'independència de les escoles episcopals i del dret comú. Els estudiants tenien lleis pròpies.

Els rectors eren elegits en els segles inicials pels mateixos estudiants i molts estudiants en foren els rectors. M'atreviria a dir que l'essència de la Universitat és l'agrupació del saber entorn d'una contra-cultura. No d'una contra-força, i, per tant, no per la violència.

Pensem en la degeneració del saber i, per tant, de la Universitat quan aquesta es posa al servei dels poders constituïts —que no poden tolerar la dissensió fonamental (i sols admeten les crítiques processals). La democràcia, per exemple, no tolera qui critica els seus principis, sols tolera que es canviïn les coses pels mateixos principis democràtics.

Si «la veritat ens farà lliures», com va dir Jesús, el cultiu de la veritat no pot estar al servei de cap interès que li sigui extrínsec.

Fou un joc d'una complexitat espatarrant. Mentre per una part les universitats s'emparaven a la *Santa Seu* per a defensar els seus drets davant els poders civils, d'una altra part tampoc es sotmetien a les seves *directives*. Així la Universitat de Pàdua (1222) es fundà per l'èxode dels estudiants de Bolonya (1195), en conflicte amb la comuna. El bisbe de París condemnà Sant Tomàs, però el *verí* s'havia estès arreu.

Un altra ironia i lliçó de la història és l'efecte negatiu del fet que ja al segle XIII els ensenyants esdevenen una professió de la qual viuen i a això es refusaren els ordes mendicants que gaudien d'un gran prestigi. I així contribuïrien paradoxalment a l'eclipsi de la teologia de la Universitat, i obriren camí a l'especialització desconnectada del conjunt dels sabers. Els puritanismes són contraproductes.

Les universitats són el lloc on es ventilen els grans problemes del temps.

La intel·ligència s'agermana amb l'astúcia. Quan a Roma es perseguia ferotgement la dissensió, en la veïna Pàdua s'ensenyaven públicament doctrines clarament herètiques sota la protecció de Florència. La història d'aquesta petita universitat és apassionant, almenys tal com la de París, que és més coneguda.

Es podia parlar de la influència d'una petita universitat.

Pàdua, fundada al segle XIII, fou des d'aleshores un bastió de l'averroisme amb una facultat de Medicina molt prestigiosa.

Durant el segle XV, noms com Cusanus, Copèrnic, Regiomontanus, Fracastoro i d'altres la freqüentaren, així com més tard Vesalius, Fabrizio i Galileu.

El 1405 els venecians varen ocupar Pàdua. La Universitat va conservar el seu privilegi i estava fora de la jurisdicció de la Inquisició i de la cort de Roma. Quan el 1453 Bizanci va caure en mans dels turcs, els intel·lectuals grecs es refugiaren a Pàdua. El 1463 es funda la primera càtedra de grec, i allí es publiquen els textos grecs. L'*omnia platonis* es del 1513.

En 1497 s'hi fa el primer curs sobre Aristòtil usant els originals grecs.

En 1516 Pietro Pomponazzi (1462-1525) hi publica el seu *De immortalitate animae* criticant l'averroisme aristotèlic i instal·lant un neoaristotelisme.

Entre 1572 i 1600 hi havia vint professors grecs. I exagerant un xic, es podria dir que fins a la guerra de la independència de Grècia el 1821 la capital intel·lectual de Grècia, de la Grècia secularitzada i occidentalitzada era Pàdua. I de fet, la reorganització de l'Acadèmia del Patriarcat deguda a Theophilus Corydaleus, director de l'acadèmia de 1624 a 1641, any de la seva mort, era estudiant de Pàdua, així com ho foren també els seus successors.

Vostès comprendran la segona intenció d'aquest breu incís per encoratjar les universitats joves a traçar els seus propis camins.

En poques paraules: existien les institucions feudals però ja no existeixen. De fet la Universitat, la institució cultural més antiga a occident, després de l'Església, molt abans que els Estats i que els bancs, no és una *escola especial* per a l'entrenament tecnològic per engranar la joventut a la gran maquinària de fer riquesa, no és ni tan sols una serventa dels interessos de l'Estat, per sagrats que siguin. Una Universitat no és ni una acadèmia militar ni una multinacional. Tampoc és la *manus lunga* de cap església ni de cap indústria. La Universitat no és un seminari ni un vestíbul per a llocs de treball.

De fet la història passada i present ens ensenya que les universitats, fundades per l'Església, protegides per monarquies i feudalismes, foren sempre les que crearen més maldecaps a aquestes institucions. Seria la degradació de la Universitat que ara es deixés domesticar per l'Estat, perquè la paga, o dominar pels mercats, perquè es volen servir d'ella oferint-li beques o altres al·licients. Certament la Universitat no podria conferir cap més doctorat honoris causa, sinó solament títols *pecuniae causa*, per fer diners.

D'ací al totalitarisme no hi ha més que un pas. Quan les universitats se sotmeten a un poder extern; quan aquestes claudiquen, s'obren les portes a totes les dictadures. I no oblidem que els feixismes més perillosos no són els individuals d'uns quants paranoics que arrabassen el poder, sinó els més subtils de l'anonimat dels poders col·lectius com ara el mercat i tota mena d'ideologies, en especial el poder dictatorial de les finances, que no vull anomenar economia per respecte al sentit primigeni de la paraula.

No em pertany a mi recordar-vos que la formació de la Universitat és la formació a la saviesa mitjançant la convivència entre la generació adulta i la jove per comunicar l'art de la vida veritablement humana. Saviesa no vol dir informació sobre coses, sinó del saber pràctic de la vida perquè s'hi troba gust, s'assaboreix. Abans que Wilhem von Humboldt el 1810 reformés la *universitas litterarum* per contrarestar els esforços napoleònics de fer-ne un instrument de l'Estat, el títol complert de la Universitat era el *d'universitas magistrorum et alumnorum*, la convivència entre mestres i alumnes per aprendre a transmetre la ciència de la vida, que implica tant el cultiu dels objectes de coneixement com dels subjectes que coneixen. Efectivament, molt abans que Heisenberg, els medievals sabien que matèria i forma (conegut i coneixent) no es poden separar, que «quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur», i d'una manera més exacta, que el coneixement no és un acte centrífug d'una ment abstracte vers un objecte (epistemologia del caçador) sinó igualment la penetració, fecundació diria, de la cosa en el coneixedor. Si el coneixement no ens transforma, no és coneixement, no ens penetra, no s'assimila. Potser que estem molt allunyats de tot això. Però potser sí també que el món contemporani s'adona que la humanitat marxa en una direcció equivocada.

La Universitat com a estament que unificava col·lectivament el saber va perdurar més de tres segles com a l'ideal, el conglutinant i el justificatiu de les universitats. Aquest ideal provenia de l'heretatge comú tant de Plató com d'Aristòtil. El primer postulava la idea del bé com el pol magnètic de tota activitat humana, tant en l'ordre de les arts pràctiques com en el de les teòriques (cf. *República*, 508). El segon distingia les ciències humanes segons llurs principis, llurs objectes o bé llur mètodes. Però ens afegeix que 'el savi coneix totes les coses en tant que possible, encara que no en llur detalls': «Primum itaque sapientem scire omnia: maxime, sicut decet, accipimus, non singularem scientiam eorum habentem» (*Metafísica* I, 2/ 982 a).

Aquest fou l'ideal de *l'uomo universale*, expressió que va popularitzar o potser inventar Jacob Burckhardt en la seva obra clàssica de 1860, *Die Kultur der Renaissance in Italien*. Però aquest ideal es va convertir en una impossibilitat, àdhuc teòrica, amb l'esdeveniment de la ciència moderna que ha establert l'experiment agressiu i suposat objectiu amb l'únic paràmetre de la quantitat. Les *Upanishad* preguntaven per allò *coneixent* el qual tot es coneixia: «yena-idam sarvam vijânâti, tam kena vijânîyat?» 'Amb què coneixerem, allò pel qual tot és conegut?' (*BU* II, 4,14). Semblantment els grecs creien que coneixent els principis universals es podrien conèixer els fenòmens particulars. Nosaltres, en canvi, per posar un exemple, volem especialitzar-nos més i més, restringint el camp de la nostra investigació a allò que podem dominar, per saber cada vegada menys i menys sobre el tot i sobre nosaltres mateixos (que no som pas éssers catalogables, sinó persones úniques).

Si els grecs eren massa optimistes creient en la força de la deducció, els moderns són encara més ingenus creient en el poder de la inducció.

La segona regla de Descartes ens recomana dividir tant com puguem un problema per poder-lo resoldre.

Els *studia humanitatis* volien formar l'home sencer, en teoria i pràctica, en el privat com en el públic. Els estudis eren dirigits a la perfecció total de l'home: fer-lo savi, pràctic i feliç.

La *paideia* es revivia. Els enciclopedistes la varen tenir com a ideal, però n'havien perdut els fonaments: el coneixement s'havia fragmentat i, amb ell, el coneixedor, l'home.

Faig aquesta disgressió històrica sols per aflorar una delicada qüestió contemporània: Quina és la tasca més important (no dic la més urgent) de la Universitat avui dia?

La Sibíl·la a Delfos ja va dir fa tres mil·lenis: «Coneix-te a tu mateix».

I l'última ratlla de l'última carta de Plató a Dionís el Vell, el *tyrannos* de Siracusa, acaba dient: «[...] i sigues tu mateix».

I això diria jo avui a la Universitat: que sigui ella mateixa.

Quin és avui l'ideal de la Universitat?

La llarga història de les universitats ens mostra que quan han perdut el seu esperit crític, això és, quan han deixat d'ésser contracultura, han entrat en crisi i han començat a degenerar.

He presentat aquesta disgressió històrica tan compacta, pel seu paral·lelisme amb el present. Per ésser breu seré cru i punyent.

La crisi del món modern, diagnòstic tan compartit que ha esdevingut gairebé un tòpic, es podria també descriure amb els tres punts amb els quals he resumit la situació medieval.

En primer lloc, la *set de llibertat* del nostre temps és innegable, malgrat es manifesti sovint en manifestacions de llibertinatge i en actes violents d'impaciència.

Les tres institucions paral·leles del nostre temps se senten igualment com estretes, quan no esquifides, per una bona part de la mentalitat contemporània: les institucions educacionals, les esglésies i els Estats. I no m' entretinc a baixar a descripcions. Sols diré que l'home contemporani se sent incòmode i com a desgana en totes tres.

Però aquí hi ha una diferència: l'edat mitjana tenia un punt pacífic de referència, un punt de transcendència: el saber. I aquesta és la dificultat moderna. El saber contemporani sembla que ha perdut la seva funció salvífica i el Déu tradicional s'ha convertit al màxim en un *Deus otiosus* quan no en un *Deus superfluus*. Segons la mentalitat científica prevalent, el món funciona tant si hi ha Déu com si no n'hi ha. Per això podem ésser tolerants. No importa si existeix o no.

Aquest és el desafiament històric de la Universitat en els nostres dies. Trobar aquest punt de transcendència.

«La divinitat és la mesura de totes les coses» (*Nomoi* 716 c [cf. *Cràtil*. 385 a 6 i *Teetet* 152 a 2-4]) ja va afirmar Plató en oposició explícita a la famosa frase de Protàgores (encara que aquesta fos susceptible d'una altra hermenèutica: això és que l'element humà és constitutiu de tot el que l'home toca, fa i pensa).

Universitat, sigues tu mateixa: com la mateixa paraula ens diu, *uni-versitas*, *uni-vertere* (de l'arrel *wert* (*wart*) (cf. sànscrit *varate*). La Universitat és aquella comunitat o corporació (aquest n'és el sentit medieval i jurídic), tornada, capgirada vers, dirigida a la unitat. *Universitas* no és *diversitas*, no és 'diversió' en el sentit pascalià de *divertissement*, no és distracció, sinó concentració en un centre, on es troba la unitat.

Però què és la unitat?

Aquesta paraula tan senzilla és paradoxalment ambivalent: Unitat no vol dir 'unió', això és, síntesi, re-unió, *henosis*, enganxament de dues coses, fusió monista de contraris o unificació d'oposats.

Unitat tampoc vol dir 'u', el número 1, oposat a multiplicitat.

Unitat no és ni un número (el número 1) ni unió. I aquesta confusió ha sigut fatal en la història del pensament humà.

Unitat (*Ein-heit, One-ness*) vol dir primordialment 'l'estat d'èsser u, l'estat d'identitat, d'èsser un mateix, ídem'. És l'estat anterior a la divisió entre subjecte i objecte. Unitat és la plenitud indivisible i el buit igualment sense parts.

La Universitat representaria aleshores aquell dinamisme que partint de l'esmicolament, de la pluralitat, de la diversitat fàctica del món no ens vol portar vers la unió de les parts, sinó vers la recuperació de l'estat primigeni d'on la diversitat ha sorgit, és l'activitat que apunta vers la restauració, la redempció (si es vol) que ens voldria fer arribar a una nova innocència (que no és ni la primera, ja irrecuperable, ni la segona, que seria artificial, sinó una nova creació).

La Universitat parteix d'allò que els medievals en deien la *regio dissimilitudinis* 'el regne de la dissemblança', de la situació existencial de l'home esquerdat, vulnerat pel pecat original si es vol, per reintegrar-lo a la plenitud, —per salvar-lo, en llenguatge teològic. I de fet, gairebé totes les cultures tradicionals han considerat la funció del saber com una funció salvífica. La Universitat vol recuperar la unitat perduda, oblidada o ferida.

Aquest sentit profund de la unitat no dualista entre el saber i l'èsser, les més de les vegades soterrats en l'instint metafísic de l'home, es va perdre quan aquest camí vers la plenitud de la unitat, es va creure que podia ser el fruit de l'esforç faustià, titànic, autosuficient de l'home i va voler fer la síntesi per integració, per inducció, o per anàlisi. I aleshores es va reduir a unificació, uniformació, és a dir, es va caure en el reduccionisme de reduir les coses a llur comú denominador, o sigui a l'abstracció. Ara bé, entre totes les abstraccions, la més fecunda és sens dubte la matemàtica, la quantitativa. La diversitat desapareix però la unitat també. Ens quedem en lleis de la ment que no distingeixen entre els éssers reals. Tot és igual davant la llei, siguin lleis físiques, siguin humanes. La llei no reconeix la diversitat.

Així s'arriba a la piconadora de la racionalitat que ho redueix tot a intel·ligibilitat racional i aquesta a quantificabilitat, que ens permeti l' $a=a$, és a dir, el càlcul que fa possible la predicció del comportament de les coses, i amb això s'obre la porta a la confusió entre saber i poder, entre coneixement i domini. Tot va lligat: «sarvam sarvâmakam» diu el *Vedânta*; «omnia inter se implexa sunt, et sanctum vinculum» deia Marc Antoni; «quodlibet in quolibet» repetia Nicolau de Cusa.

La gran tasca universitària és l'elaboració, primer, d'un clima intel·lectual i humà, i després d'estudis (*studia*) conduents a una nova estructuració de la vida i de la societat. Hem d'anar proposant i realitzant camins gentils, no-violents, in-nocents per encaminar-nos vers aquella nova visió, que es va esclariant a mesura que es va avançant en el camí.

No podem deixar que els violents, els desesperats i els irritats que ja han perdut la paciència facin el que ells en diuen la revolució. El que ens cal és una conversió per realitzar aquest camí que comença amb la justificació del no-conformisme.

De fet varen ésser els descontents i rebels els qui varen fundar les primeres universitats, com els *dissenters* els qui varen fundar tant el que després foren els Estats Units com les seves primeres universitats.

El que estic suggerint és un nou moviment d'independència de la Universitat, ara ja no de les escoles episcopals i estaments monàstics sinó de la tutela, i jo diria de la submissió a l'Estat — ara molt més perversiu que la mateixa inquisició en els seus pitjors temps.

Insisteixo: independència no significa desconexió, ans al contrari, no vol dir ni heteronomia dependent ni autonomia desvinculada, sinó *ontonomia* o sigui el reconeixement de la relacionalitat de tota la realitat, que no és ni un tot monolític ni un atomisme caòtic o un dualisme antagònic. He parlat en altres llocs d'*inter-in- dependència* que no em pertany de comentar en aquesta ocasió. El paradigma en seria la Trinitat, on no hi ha qui mani i on no s'elimina la llibertat de les mal anomenades *tres persones*.

Posem-ne un exemple polític, així com en podríem posar de religiosos, econòmics o sociològics.

Quan l'estament universitari es divorcia del món polític, la Universitat tendeix a convertir-se en una torre d'ivori desvinculada de la vida pública, i aleshores la política perd el contrapès crític d'un estament, la funció del qual és el cultiu del saber puix que aquest porta a la plenitud de l'home. L'art de la política necessita de la ciència, conreada primordialment a la Universitat, per ésser quelcom més que una mera tècnica per tenir contentes les multituds i no una mera víctima de la inèrcia de la història. Parlo de divorci i no defenso de cap manera una unió indiscriminada on els filòsofs hagin de governar. Si Plató hagués llegit les *Upanishad* hauria vist que els brahmins no han d'usurpar la funció dels *kshatriya*.

La necessitat d'un contrapès intel·lectual a l'activitat política, els poders polítics l'han pal·liada amb la creació d'acadèmies, consells d'estat i àdhuc *think tanks*, però en general aquestes institucions estan a llur servei i no en són plenament independents. Estic pensant en la possible funció d'un quart *poder* que no és idèntic ni al legislatiu, ni al judicial, que ens altres temps la complia de fet la Universitat —i que avui dia sembla ésser exercida pels *mass-media*.

En poso un cas concret i delicat. Tant en el Parlament Europeu com en l'espanyol, i de fet pertany a l'eslògan polític actual, se senten veus que demanen la «creació de llocs de treball». Les tres paraules fan esgarrifar a qualsevol intel·lectual que sigui conscient de la història del passat i de la situació del present.

Ha passat l'eufòria de la *revolució industrial*, que certament va donar treball a molta gent, malgrat les víctimes primeres i la substitució de l'agricultor pel proletariat. El treball de la indústria va permetre augmentar les riqueses de les nacions i aquest optimisme era compartit encara per Marx. Avui dia aquesta ingenuïtat ja no es pot defensar. Ens hem de tal manera acostumats als hàbits de pensar de la modernitat, quan aquesta ja ha perdut la seva justificació, que ni tan sols ens adonem de la ironia de les paraules.

Hi ha una diferència entre *feina*, que és fer, que és un art (que es dirigeix no sols a fer coses, sinó també a fer-se, a créixer i a perfeccionar-se), i *treball*, que com la paraula recorda, és un instrument de tortura. Lloc de treball vol dir lloc de tortura, d'empalament al *tripalium*, a la màquina de la productivitat, amb el consol de cobrar un xec a la fi del mes que ens permetrà de dedicar-nos a consumir aquelles mateixes coses que, si no les produïm, no les podríem consumir. Un cercle viciós un cop la indústria, havent trencat els ritmes naturals, cau en el càncer de la productivitat artificial —per la qual cal la competitivitat, doncs no hi ha *llocs* per a tots. El treball avui dia equival a tancar-se en un lloc que no és l'espai natural ni l'espai humà, per produir més que el veí, de manera que, havent trencat l'harmonia de l'home amb la natura i amb el seu semblant, fem més pobre la terra, tant com els seus habitants —amb l'excepció d'aquelles entelèquies estatals i multinacionals *privades* que representen el 10% de la humanitat i que acaparen el 80% de les riqueses naturals.

La primera paraula es també significativa. *Crear*, en aquestes latituds, durant molts segles ha volgut dir 'fer del no-res'. D'on crearem *llocs de treball*? Certament del no-res, doncs ja hem trencat l'equilibri energètic i renovable del planeta. Perquè una nació prosperi i pugui competir *venent* les altres, els seus nacionals s'han d'empobrir. I les màquines de segon grau fan possible això. L'home no està fet per junyir-lo al jou d'un lloc de treball com un animal de producció. L'home és l'artista de la natura i d'ell mateix; és un cooperador a l'obra de la natura i de Déu, com diuen les Escriitures cristianes i també l'alquímia. El problema són enormes i de no fàcil solució, però esquivar-los o veure's sols sota la perspectiva d'una política de mitjans per mantenir-se en el poder o per conservar un *statu quo* ecosòficament i humanament injust no soluciona les coses. No manquen veus i pensadors que diuen tot això. I àdhuc se'ls tolera perquè no fan trontollar el *sistema*. El que manca és la consciència política de la Universitat com a estament polític en el sentit més noble i tradicional de la paraula, de contribució a la *res publica*.

La funció sociològica de la Universitat avui, per ésser fidel a la seva missió, no és tant la de formular noves tesis filosòfiques o científiques, sinó la de representar una actitud.

I no veig altra actitud que la tradicional: la centralitat de la saviesa, la importància del saber, la primacia del coneixement. I en dir coneixement no em refereixo ni al càlcul ni a la previsió, sinó a la comunió de l'home amb tota la realitat a la qual es pot unir i en la qual pot participar mitjançant el co-neixement, —el naixement conjunt amb la cosa coneguda (malgrat l'etimologia sigui abusiva). La paraula tradicional europea, encara que també ha pagat el seu tribut a l'erosió del temps, és la de *contemplació*.

A les universitats nord-americanes hi ha departaments d'*estudis contemplatius*, com evidentment també d'*estudis religiosos* perquè han superat el provincialisme d'identificar *religió* amb la doctrina d'una determinada confessió més o menys fanàtica, i *contemplació* amb mirar-se el melic.

L'actitud a què em refereixo podria descriure's molt esquemàticament:

Seria l'actitud del que jo he anomenat la intuïció cosmoteàndrica, però que es podria descriure d'una forma molt senzilla. Les universitats medievals varen sorgir pel desig de saber, sobretot pel delit de conèixer el comportament de les coses. És l'inici de la ciència experimental i de la curiositat per trobar el lligam entre les coses i la ment humana a través de la meravellosa correspondència entre el càlcul matemàtic i el funcionament de les coses —de manera que no fa falta especular sobre les essències ni saber el que les coses són, per saber com funcionen i servir-nos-en.

Aquesta rauxa està minvant avui dia potser perquè hem vist els resultats negatius d'una dedicació exclusiva al càlcul i a l' *objectivitat*.

He parlat abans de l'ideal de l'*uomo universale*. La modernitat, en canvi, ens va presentar l'ideal de l'expert, de l'especialista, de l'erudit i mira amb un cert menyspreu a qui, condescendentment, encara anomena *generalista*. No sé qui va dir primer que «quien mucho abarca poco aprieta» — a part de que no es tracta d'abastar, sinó d'abraçar, i no d'apretar, sinó de penetrar en el sentit de la Vida i d'assolir la plenitud humana, que gairebé totes les tradicions de la humanitat anomenen la felicitat. La saviesa no és la suma de coneixences particulars.

En tot cas l'actitud que intento descriure no és la de l'*homo oeconomicus* ni *technologicus* ni tampoc *informaticus*. És l'actitud del savi que sap *gaudir* de la Vida, com diu l'himne universitari amb el que acabo.

Hem parlat d'actitud i no de formular doctrines per una raó profunda. Es tracta del que jo anomenaria el reconeixement d'un mite emergent, d'un *mythos* que ens fa veure que ens troben davant d'una mutació civilitzacional. Però el mite no pot ésser creat a voluntat ni presentat com un programa; s'esmuny a tota manipulació. Ha de sorgir espontàniament de l'esperit del temps. Requereix puresa de cor.

Ho deixo doncs aquí.

Aquesta actitud, senyor Rector i col·legues universitaris, és la que jo veig ben palesa en aquest acte tan bonic com solemne que m'obliga a mi, però que els compromet també a vostès.

Gaudeamus igitur! universitas dum sumus.